

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI MATERIALSHUNOSLIK
TERMINLARINING TARJIMAVIY VA STRUKTUR-SEMANTIK
XUSUSIYATLARI

Yavminova Nafisa Mashrobjonovna

Namangan davlat texnika universiteti
“Xorijiy tillar” kafedrasida katta o‘qituvchisi

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 05.06.2026

Revised: 06.06.2026

Accepted: 07.06.2026

KALIT SO‘ZLAR:

materialshunoslik
terminologiyasi, texnik
tarjima, terminologiya,
semantik
transformatsiya, fonetik
adaptatsiya, lingvistik
tahlil, ilmiy diskurs,
termin ekvivalenti.

Mazkur maqolada materialshunoslik sohasiga oid inglizcha terminlarning o‘zbek tiliga tarjima qilinishidagi struktur-semantik, morfologik va funksional xususiyatlar tahlil qilinadi. Tadqiqotda terminlarning fonetik moslashuvi, semantik transformatsiyasi, internatsional va milliy terminlarning o‘zaro munosabati hamda tarjimadagi ekvivalentlik masalalari o‘rganildi. Shuningdek, polisemiya, sinonimiya va terminologik noaniqliklarning ilmiy tarjimadagi ta’siri misollar asosida yoritildi.

Tadqiqot natijalari materialshunoslik terminologiyasini standartlashtirish va texnik tarjima sifatini oshirishda muhim nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega.

Kirish

XXI asrda ilm-fan va texnologiyaning jadal rivojlanishi materialshunoslik terminologiyasining ham kengayishiga olib keldi. Ayniqsa, ingliz tilining xalqaro ilmiy til sifatidagi mavqei sababli yangi terminlarning asosiy qismi ingliz tilida shakllanmoqda. Natijada ushbu terminlarni milliy tillarga, jumladan o‘zbek tiliga adekvat tarjima qilish masalasi dolzarb lingvistik muammolardan biriga aylandi.

Termin — bu ma’lum bir ilmiy tushunchani aniq va tizimli ifodalovchi til birligi hisoblanadi. Terminologiya nazariyasining asoschisi hisoblangan Eugen Wüster terminlarning asosiy xususiyatlari sifatida aniqlik, bir ma’nolilik va tizimlilikni ko‘rsatadi¹. Rus terminologiya maktabi vakili Dmitriy Lotte esa terminlarni ilmiy tafakkurning asosiy

1. Wüster E. *Introduction to the General Theory of Terminology and Terminological Lexicography*. Vienna: Springer, 1979. – 87 p.

komunikativ vositasi sifatida talqin qiladi². Materialshunoslik terminologiyasi ko'p qatlamli tizim bo'lib, unda lotin, yunon, ingliz va nemis tillaridan o'zlashgan birliklar faol qo'llanadi. Masalan, polymer – polimer, ceramic – keramika, composite – kompozit kabi terminlar xalqaro xarakterga ega bo'lsa, qotishma, mo'rtlik, g'ovaklilik kabi birliklar milliy terminologik qatlamni tashkil qiladi. Mazkur tadqiqotning maqsadi ingliz va o'zbek tillaridagi materialshunoslik terminlarining struktur-semantik hamda tarjimaviy xususiyatlarini lingvistik jihatdan tahlil qilishdan iborat.

Metod

Tadqiqot davomida qiyosiy-tipologik metod, semantik tahlil, morfologik tahlil, etimologik analiz hamda korpus lingvistikasi metodlaridan foydalanildi. Material sifatida ingliz tilidagi materialshunoslikka oid ilmiy maqolalar, texnik lug'atlar va darsliklardan 120 dan ortiq termin tanlab olindi. Ularning o'zbek tilidagi ekvivalentlari struktur va semantik jihatdan qiyoslandi.

Terminlarning tarjimasi fonetik moslashuv, morfologik transformatsiya, semantik ekvivalentlik, funksional moslik hamda kontekstual adekvatlik mezonlari asosida tahlil qilindi.

Natijalar

Fonetik va morfologik moslashuv

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, materialshunoslik terminlarining katta qismi o'zbek tiliga fonetik adaptatsiya orqali kirib kelgan. Jumladan, polymer – polimer, ceramic – keramika, composite – kompozit, austenite – austenit, corrosion – korroziya kabi terminlar transliteratsiya yoki fonetik moslashtirish asosida shakllangan. Bunday terminlar ilmiy diskursda internatsional birliklar sifatida qo'llanadi. Helmut Felber ta'kidlashicha, xalqaro terminlarning standart shaklda saqlanishi ilmiy kommunikatsiya samaradorligini oshiradi³.

Morfologik jihatdan ingliz tilidagi -ity, -ion, -ness affikslari o'zbek tilida asosan -lik, -uvchanlik, -lanish shakllari orqali ifodalanadi. Masalan, elasticity – elastiklik, ductility – cho'ziluvchanlik, brittleness – mo'rtlik, oxidation – oksidlanish terminlarida derivatsion transformatsiya kuzatiladi.

Semantik transformatsiya

Ba'zi terminlar to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinmaydi, balki semantik transformatsiya orqali izohli shaklda ifodalanadi. Masalan, annealing termini “termik ishlov berish”, toughness termini “zarbaga chidamlilik”, grain boundary termini “donalar chegarasi”, heat treatment esa “issiqlik ishlovi” tarzida tarjima qilinadi. John Sager termin tarjimasida semantik adekvatlik ilmiy aniqlikni ta'minlashini qayd etadi⁴.

Polisemiya va sinonimiya muammolari

² Лотте Д.С. *Основы построения научно-технической терминологии*. Москва: АН СССР, 1961. – 56 с.

³ Felber H. *Terminology Manual*. Paris: UNESCO, 1984. – 112 p.

⁴Sager J.C. *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam: John Benjamins, 1990. – 134 p.

Tadqiqot davomida ayrim terminlarning ko'p ma'noliligi tarjimada muammolarni yuzaga keltirishi aniqlandi. Masalan, stress termini umumiy tilda "ruhiy bosim", materialshunoslikda esa "mexanik kuchlanish" ma'nosida qo'llanadi. Strain termini oddiy tilda "zo'riqish" ma'nosini anglatganda, texnikada "deformatsiya" tushunchasini bildiradi.

Shuningdek, crack va fracture terminlari ko'pincha bir xil "yorilish" deb tarjima qilinadi. Biroq crack mikro yoriqni, fracture esa materialning to'liq sinishini bildiradi. Valeriy Leychik terminlarning kontekstual funksiyasi ilmiy tarjimada hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi⁵.

Muhokama

Materialshunoslik terminologiyasi ilmiy diskursning yuqori darajada standartlashgan qatlamidir. Terminlar nafaqat nominativ birlik, balki ilmiy tafakkur va kommunikativ tizimning elementi sifatida ham faoliyat ko'rsatadi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, ingliz tilidagi terminlarning aksariyati o'zbek tiliga internatsional shaklda o'zlashmoqda. Masalan, polymer – polimer, ceramic – keramika, composite – kompozit kabi birliklar global ilmiy kommunikatsiyaning natijasi sifatida tilga kirib kelgan.

Biroq ayrim terminlarning milliy ekvivalentini yaratish zarurati ham mavjud. Alloy termini "qotishma", brittleness termini "mo'rtlik", porosity esa "g'ovaklilik" tarzida tarjima qilinadi. Irina Meyer texnik tarjimada terminning funksional-ekvivalent mazmunini saqlash eng muhim omil ekanligini qayd etadi⁶.

Shuningdek, tadqiqot natijalari materialshunoslik terminologiyasida ot turkumiga oid birliklar dominant ekanligini ko'rsatdi. Alloy, ceramic, polymer, interface, lattice, composite kabi terminlar obyekt va hodisalarni nomlash vazifasini bajaradi. Ductile, brittle, anneal, quench, temper kabi birliklar esa material xususiyatlari hamda texnologik jarayonlarni ifodalaydi.

Bu holat ilmiy terminologiyaning nominativ va definitson funksiyalari bilan izohlanadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, materialshunoslik terminlarini ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjima qilish murakkab lingvistik jarayon bo'lib, unda fonetik adaptatsiya, morfologik transformatsiya, semantik ekvivalentlik va kontekstual moslik muhim o'rin tutadi. Materialshunoslik terminologiyasining asosiy qismi internatsional xarakterga ega bo'lsa-da, milliy terminologik birliklar ham ilmiy tafakkurning rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Terminlarni tarjima qilishda ilmiy aniqlik, bir ma'nolilik, funksional moslik hamda standartlashuv tamoyillariga amal qilish zarur. Mazkur tadqiqot materialshunoslik terminologiyasini tizimlashtirish, ikki tilli terminologik lug'atlar yaratish hamda texnik tarjima metodologiyasini takomillashtirish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Wüster E. Introduction to the General Theory of Terminology and Terminological Lexicography. Vienna: Springer, 1979. – 87 p.
2. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. Москва: АН СССР, 1961. – 56 с.
3. Felber H. Terminology Manual. Paris: UNESCO, 1984. – 112 p.
4. Sager J.C. A Practical Course in Terminology Processing. Amsterdam: John Benjamins, 1990. – 134 p.
5. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Москва: ЛКИ, 2007. – 214 с.
6. Meyer I., Bowker L. Terminology and Specialized Translation. Ottawa: University of Ottawa Press, 1992. – 98 p.
7. Valgina N.S. Theory of Text. Moscow: Logos, 2003. – 145 p.
8. ASTM International Standards. Materials Science and Engineering Terminology. West Conshohocken, 2022.
9. ISO 704:2009. Terminology Work — Principles and Methods. Geneva: International Organization for Standardization, 2009.

